

УДК: 94(497.1)"1941/1945"
94(493)"1940/1945"
COBISS.SR-ID 120999945
DOI број: 10.5937/vig2301089S

Језик рада: Српски
Примљен: 02. 03. 2023.
Прихваћен: 27. 06. 2023.
Тип рада: Оригинални научни рад

Мср. Никола Станковић
Београд, Република Србија
E-mail: nikolastandza1994@gmail.com

УПОРЕДНА СТУДИЈА ЈУГОСЛОВЕНСКОГ И БЕЛГИЈСКОГ СТАТУСА ПОД ПАТРОНАТОМ ВЕЛИКЕ БРИТАНИЈЕ У ТОКУ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

АПСТРАКТ: Проучавање југословенско-белгијских односа у току Другог светског рата има за циљ да компаративном анализом предочи положај два обездржављена емигрантска апарата у окриљу британске дипломатије – почевши од краткотрајних ратних операција и евакуације двеју структура у иностранство, питања златних резерви и краљевског питања, до политичког, војног и материјалног аспекта одређених веза у каснијем ратном периоду. Упоредно проматрање југословенског и белгијског искуства при суочавању са интересима Уједињеног Краљевства тежи демистификацији већ уврежених стереотипа по питању међународне позиције југословенске избегличке владе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Други светски рат, емигрантска влада Краљевине Југославије, Белгија, Велика Британија, краљ Петар II Карађорђевић, краљ Леополд III, златне резерве, Конго

Намера да се искуства избегличких влада Југославије и Белгије у току Другог светског рата сагледају из перспективе њиховог индивидуалног значаја за интересе британске империје, захтева нужно приказ генезе односа тих држава са Уједињеним Краљевством. Становишта енглеске дипломатије о наведеним земљама до

тог периода била су већ одавно профилисана, заснована на геостратешким и културним параметрима. Србија и Белгија појављују се као међународни субјекти у борби за самосталност готово у исто време на политичкој позорници Европе. Српски устанци од 1804. до 1815. године, закључно са тридесетим годинама, када је заокружен аутономни, вазално-трибутарни положај српске кнежевине, занимали су Велику Британију само у домену опстанка Османског царства на Балкану и евентуалног продора Русије на тај простор. Насупрот томе, прокламација белгијске независности, 4. октобра 1830, и рат са Холандијом који је отпочео наредне године, закупили су пуну пажњу британске политике. Томе су, осим геополитичких разлога, допринеле и династичке везе владајућих породица. Први белгијски краљ Леополд I Сакс-Кобург и Гота био је ујак енглеске краљице Викторије. Имајући изузетан утицај на њу, подстицао ју је да се залаже за добробит његовог краљевства. Штавише, Британија је била једна од великих сила, које су биле гаранتي белгијске независности и неутралности, установљене споразумом у Лондону 1839. године.¹ Иако је долазак британског представника у још неслободну кнежевину Србију и успостављање дипломатских односа, јуна 1837. године, означило помак за углед Србије, истинско усмерење ових поступака није било загонетка. Циљ је био сузбијање руског утицаја и антитурских покрета на Балкану. Компонента нескривене надмености и презира одражавала је културне предрасуде дипломата о српској елити и друштву; изузетак је било краткотрајно одушевљење личношћу краља Милана Обреновића, што је, у ствари, представљало само рефлексију његове антируске опредељености. Крваво збацивање последњих Обреновића са престола, 1903. године, довело је до трогодишњег прекида дипломатских односа и знатно допринело негативној перцепцији Србије и династије Карађорђевић у званичним круговима и јавном мњењу Велике Британије. Док су претензије Краљевине Србије за новим територијама, темељене на ослобођењу дела српског народа обесправљеног у феудалној Турској, посматране из Лондона са подозрењем, посезање краља Леополда II за поседима у Конгу, које је кулминирало оснивањем Слободне Државе Конго, 1885. године, и зва-

¹ Dr Vasilj Popović, *Istočno pitanje. Istorijски pregled borbe oko opstanka Osmanlijske carevine u Levantu i na Balkanu* (Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika Sarajevo, 1965), 122–126, 128–130, 141; Mario Draper, *The Belgian Army and Society from Independence to the Great War* (Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018), 13–43; Paula Bartley, *Queen Victoria* (London, New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2016), 57; Након смрти краљице Викторије, 1901. године, на престо ступа њен син Едвард VII, као баштиник наслеђа свога оца и представник династије Сакс-Кобург и Гота, што је умногоме прожело англо-белгијске везе.

ничном колонијалном експанзијом Белгије, оличеном у анексији тих подручја 1908, третирано је са одобравањем.²

Вихор Првог светског рата по први пут је Србију и Белгију ставио у ближи контекст. Сврстане у исти табор у борби против Централних сила, две земље проживљавале су идентичне изазове и имале изненађујуће много сличности. Наиме, германски завојевачи упутили су им наприхватљиве ултиматуме, а монарси су преузели ефективну команду над трупима на самом терену. Такође, битке које су вођене на рекама као линијама одбране остале су утиснуте у свести нација као симбол отпора (борбе на Дрини, Колубарска битка, бој и фронт на Изеру). Систематско и планско разарање популације и привреде, спровођено од окупационих снага, имало је сродну природу. Стремљење да се по сваку цену пружање отпора настави на матичном тлу и материјална зависност, пре свега од Француске, јесу још неке подударности. Став британске војске и дипломатије у вези са одбраном наведених држава био је видно несразмеран. Белгија је до избијања рата 1914. сматрана за грудобран Велике Британије на европском копну. Довођење у питање њеног будућег опстанка и неутралности посматрано је као угрожавање безбедности саме Енглеске, па је и немачки напад на Белгију био легитиман повод за улазак у светски сукоб. Очување њене независности било је неупитно. Војну помоћ Британије одликовала је подршка са Северног мора и материјална потпора, мада је до садејства дошло и у борбама против немачких одреда у источној Африци. С друге стране, Србија није уживала ни приближне симпатије поморске империје. Невољно учешће на подручју јужног фронта и погађање са српским окупираним територијама јесу видне манифестације такве оријентације.³

² Александар Растовић, *Велика Британија и Србија (1878–1889)* (Београд: Јавно предузеће Службени лист СРЈ, Историјски институт, 2000), 18–31, 135–144; Александар Растовић, *Велика Британија и Србија 1903–1914* (Београд: Историјски институт, 2005), 143–159, 191–203, 250–269; Ch. Didier Gondola, *The history of Congo* (Westport, Connecticut–London: Greenwood Press, 2002), 16–18.

³ Tom Simoons, „*Brave little Belgium. A neutral country among great powers*”, у: *Први светски рат, Србија, Балкан и велике силе*, уредници Срђан Рудић, Миљан Милкић (Београд: Институт за стратегијска истраживања, Историјски институт, 2015), 137–150; John Keegan, *The First World War* (Canada: Vintage Canada, 2000), 8, 30–46, 78–89; Norman Stone, *World War One* (New York: Basic Books, 2009), 27–28; Peter Hart, *The Great War. A Combat History of the First World War* (Oxford, New York: Oxford University Press, 2013), 29–38; Милош Ковић, *Једини пут. Силе Антанте и одбрана Србије 1915. године* (Београд: Филип Вишњић, 2016), 85–95, 152–154; др Данило Шаренац, *Топ, војник и сећање. Први светски рат и Србија 1914–2009* (Београд: Институт за савремену историју, 2014), 94–95. Ради стицања свеобухватније представе о утицају Велике Британије на Србију, видети: *Jugoslovensko-britanski odnosi. Saopštenja sa okruglog stola, održanog 23–25. septembra 1987. godine u Kragujevcu, povodom 150 godina od dolaska prvog britanskog konzula u Srbiju*, urednik dr Petar Kačavenda (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1988).

По окончању Великог рата, повлашћени статус Белгије дошао је до изражаја на Конференцији мира. Делегација новоформиране Краљевине СХС, и поред свог настојања, није могла да се избори за сличне привилегије.⁴ Међуратна повезаност две државе имала је карактер обостране наклоности. Југословенски представник је, 1930. године, окатегорисао Белгију као „земљу мира и слободе“, а међудржавне односе кратко сумирао речима: „Наши односи са Белгијом били су у најбољем реду. У народу се чувало у свежој успомени како су Србија и Белгија биле две једине европске државе, које је брутална германска сила окупирала. Отуда је гајено велико пријатељство према нашем народу.”⁵ Дирљива почаст одата је убијеном краљу Александру I Карађорђевићу 1934. године. Посланик из Брисела надређенима је доставио податак да су парастосу, поред краљевског пара, присуствовали сви представници владе, сената, скупштине, судских и грађанских власти и официјерског кора.⁶ По избијању Другог светског рата, септембра 1939. године, Белгија се поново нашла растрзана између сукобљених страна, суочена са могућношћу да њена територија поново постане ратно попрште. Белгијски суверен краљ Леополд III и министар спољних послова Пол-Анри Спак (*Paul-Henri Spaak*) покушавали су да лавирају и очувају неутралност. Монарх је чак, у спрези са холандском краљицом Вилхелмином, тежио да се наметне за посредника приликом мировних преговора.⁷

Колапс белгијског отпора, први месеци у британском окриљу и одјек пораза у Београду

Нацистичка офанзива на Холандију, Белгију и Француску отпочела је 10. маја 1940. године. Крах отпора Холандије уследио је пет дана касније, убрзан одласком краљице Вилхелмине у Велику Британију. Белгијска војска пружала је жесток отпор, иако је константно потискивана ка француским линијама одбране. Сам краљ Леополд III, као врховни заповедник оружаних снага, сматрао је сваки

⁴ Душан М. Илијин, „Обнова железнице у Краљевини СХС (1919–1924)” (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2014), 119–125.

⁵ Др Милан Ђ. Милојевић, *Балканска равнотежа. Сећања краљевог дипломате*, приредили Милена Павловић, Милан Шећеровић (Београд: Signature, 1994), 230–231.

⁶ Архив Југославије (АЈ), фонд 392, Посланство Краљевине Југославије у Белгији – Брисел, фасцикла 1, архивска јединица 3, Ров. № 557.

⁷ Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1939. годину, књига X, приредила Јелена Ђуришић (Београд: Архив Југославије, 2015), 490–492, 438–441.

даљи отпор и крвопролиће узалудним. Свој став образлагао је чињеницом да је војска пред уништењем, да не постоје могућности да се оформе нове јединице, као и уверењем да је Белгија испунила своју дужност према силама заштитницама тиме што се на својој територији борила до крајњих граница. Краљ није био склон решењу које би подразумевало његово повлачење у Француску и преко ревао је своје министре због таквог предлога. Упозоравао их је да ће бити под француском контролом, што значи да није желео да доспе у сличан положај. Влада која се повукла у Француску покушавала је, нарочито у периоду од 25. до 27. маја, да убеди краља Леополда III да јој се придружи и настави отпор у иностранству. Међутим, монарх је још раније јасно истакао да уколико би влада у Француској наставила да се бори након потписаног примирја, престала би да буде краљевска влада и била би директно усмерена против њега. Желећи да предупреди неугодни расплет и спречи владу да се десолидарише са њим, покушао је да преко посредника изнуди њену оставку, не би ли образовао нови кабинет. Међутим, министри су једногласно одбили да предају власт. Настојећи да осигура бар ограничену независност Белгије под немачком управом и подели судбину свог народа, одлучио је да остане у земљи. Још један, не мање битан фактор при одлучивању, био је страх за опстанак династије на престолу. Краљ Леополд је веровао да се никада неће вратити у Белгију уколико је напусти. У својству врховног команданта, послао је опуномоћене изасланике у сусрет немачким трупима, 27. маја, затраживши склапање примирја. Услов са супротне стране био је само један – безусловна предаја! Капитулација је ступила на снагу већ сутрадан, 28. маја. Министри који су се налазили у Француској, рачунали су превасходно на свеже регруте који су били размештени на обуци у војним објектима јужне Француске, као и на свеопште ресурсе Конга и златне резерве похрањене у иностранству. У први мах, затечени поступком свог владара, морали су се оправдати пред домаћинима, који су капитулацију посматрали као личну издају њиховог суверена. На дан предаје, француски и енглески премијери огласили су се засебним саопштењима. Иако је Винстон Черчил (*Winston Churchill*) на почетку био знатно умеренији при осуди, на захтев француске дипломатије, недељу дана касније, преузео је исти наратив о „предаји без упозорења”. Белгијски премијер Хјуберт Пјерло (*Hubert Pierlot*), при свом обраћању преко париског радија, саобразно вољи савезника, дезавуисао је владаочево преговарање са непријатељем без сагласности владе, наводећи да је раскинуо своју везу са народом, те да је према 82. члану устава, краљ под непријатељском контролом онемогућен да влада. Поред тога, Пјер-

ло је нагласио да су сва војна и цивилна лица разрешена заклетве положене краљу. Драматичан растанак и околности које су га протиле, условиле су настанак „краљевског питања”, чија се суштина огледала у смислу владаоачеве одговорности и останка на трону, упркос сервилности према окупационом систему.

Поразом француске војске и примирјем, закљученим 22. јуна, белгијски министри остали су препуштени новоуспостављеном колаборантском режиму у Вишију. Нада о организацији регрута (око 200.000) коначно се угасила, па су се сви постепено враћали својим кућама. Исто је важило за већину избеглица која се стихијски повлачила испред немачке војске (преко милион људи). Ипак, белгијски фронт обезбедио је евакуацију британског експедиционог корпуса и дела француских снага код Данкерка (338.000). Уз њих се повукао изван број белгијских војних лица, касније ангажован углавном у британском ваздухопловству, и око 23.000 избеглица.⁸ Због дефетистичке атмосфере у вишијевској Француској, влада је одлучила да се врати у Белгију. Међутим, премијер Хјуберт Пјерло и министар иностраних послова Пол-Анри Спак су, после усиљене дебате, издејствовали сагласност осталих чланова владе да наставе свој пут у Лондон. Преосталих осам министара вратило се у земљу. Министар за колоније Алберт де Флешауер (*Albert de Vleeschauwer*) се већ током јула обрео у Португалији и у августу убеђивао двојицу чланова владе да му се придруже у Лондону. Али, они су по преласку шпанске границе боравили под присмотром. Успели су да уђу у Португалију и коначно у Лондон, 22. октобра 1940. године, где се уз министра за колоније (или администратора белгијског Конга) налазио и министар финансија Камил Гут (*Camille Gutt*). Стога је емигрантска влада почивала на произвољном залагању четворице министара и доступних чиновника. Целокупне златне резерве Белгије (686.000 килограма) плански су дислоциране из земље управо због ратне опасности. Три трећине распоређене су у Великој Британији, Сједињеним Америчким Државама и Француској. Део који је био у поседу француских власти транспортован је у западну Африку (Дакар), али је, на инсистирање Немачке, ипак допремљен назад и предат благајни Трећег Рајха. Будући да се Британија налазила у тешкој финансијској оскудици, фебруара 1941. затражила је позајмицу злата у висини од 25 милиона фунти стерлинга. Четвртог марта

⁸ Richard Overy, „The German wars”, у: *The Oxford Illustrated History of World War II*, edited by Richard Overy (Oxford: Oxford University Press, 2015), 113–116; Jean-Michel Veranneman de Watervliet, *Belgium in the Second World War* (Great Britain: Pen & Sword Military, 2014), 58–67, 69–77, 78–82; Jonathan A. Epstein, *Belgium's Dilemma. The formation of the Belgian Defense Policy 1932–1940* (Leiden, Boston: Brill, 2014), 245–260.

потписан је споразум по којем се белгијска влада сагласила да три четвртине злата складиштеног на острву, у вредности од око 60 милиона фунти, позајми банци Енглеске. Изнуђена позајмица била је последица страха да ће средства бити заплењена. Сматрало се и да ће се тим потезом белгијска структура рехабилитовати у очима Британије.

Огромни ресурси Конга представљали су врло интересантан сегмент англо-белгијских веза. Неограничени извор сировина, који се могао добити експлоатацијом колоније, несумњиво је био примањив за угрожену империју. Британска влада захтевала је девалвацију белгијске валуте (у висини од 30%), како би драгоцене ресурсе Конга, насушно потребне за успешан наставак рата, набављала по цени нижој него производе из сопствених колонија. Договор је постигнут, а британска војна интервенција и присвајање колоније су избегнути. Споразум су потписали министар Пол-Анри Спак и секретар за спољне послове Ентони Идн (*Anthony Eden*), 21. јануара 1941. године.⁹ Ехо минулих догађаја у југословенској престоници стекао је широки публицитет. Утисци су били подељени. Искусни дипломата и војник Радоје Јанковић забележио је да је поступак краља Леополда III био условљен „себичношћу плана савезника да се извуку под заштитом Белгијанаца“. Он је безрезервно критиковао погубне последице тог чина за савезничку ствар, опорим речима: „Било како било, данас се осећа поступак белгијског краља као ружан и недостојан поступак. Издаја за време битке је вечно осуђивани поступак. И савезници стекоше свога Вука Бранковића.”¹⁰

Избегличка влада Краљевине Југославије под покровитељством Велике Британије

Удружени напад земаља сила Осовине на Краљевину Југославију, предвођен нацистичком Немачком, 6. априла 1941. године, затекао је војне и политичке елите у раној фази припрема за рат. Слом југословенске војске на готово свим фронтовима и безнадежна ситуација у којој се обрео државни апарат, пресудно је утицала на одлуку о евакуацији из земље и наставку пружања отпора из ино-

⁹ Herman Van Der Wee, Monique Verbreyt, *A Small Nation in the Turmoil of the Second World War. Money, Finance and Occupation (Belgium, its Enemies, its Friends, 1939–1945)* (Leuven: Leuven University Press, 2009), 25–31, 61–65, 231–249.

¹⁰ Радоје М. Јанковић, *Како је убијана Краљевина Југославија*, приредила Даница Оташевић (Нови Сад, Чачак: Прометеј, Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“, 2021), 80–84.

странства заједно са британским савезницима. Краљ Петар II Карађорђевић, на препоруку генералитета, са својом ужом пратњом авионом се упутио у изгнанство, 14. априла, а његов пример следила је влада наредног дана. Капитулација је потписана 17. априла, у њиховом одсуству. Поред чињенице да је до одласка из земље владу напустило неколико министара, она се у емиграцију отисла у концентрационом саставу. Наиме, у њој су били сви чиниоци предратних политичких странака. Приближно 216 политичара и цивилних избеглица евакуисан је у Грчку. Било је предвиђено и да се пренесе део државне имовине (20 сандука или око 1.000 килограма злата) на југ. Пре рата влада је у САД депоновала 21.267.000 долара у новцу и 46.882.955 у злату, а у Бразилији је поседовала још 11.250.000 долара у новцу. Ваздухопловне јединице задужене за пратњу државног врха и пренос дела државне својине, биле су једине које су се плански повукле у сусрет грчким и енглеским саборцима. Остале разнородне трупе самоиницијативно су одлучиле да наставе борбу из иностранства, поучене искуством из Великог рата. На простору Блиског и Средњег истока, краљ и емигрантска влада боравили су под искључивом контролом британских органа власти, а измештањем седишта владе у Лондон надзор је формализован.¹¹

У првом периоду боравка на Блиском и Средњем истоку, влада се ослањала на око 300 килограма злата, сложених у пет сандука. На основу датог залога, потраживан је зајам у новцу потребан за издржавање избеглица. По директиви Ентонија Идна, спречена је продаја злата у Египту, како се због званичног курса не би изгубило 30% вредности. Златне резерве су зато одаслате у Јужну Африку, у филијалу Барклејс банке. Британска амбасада у Каиру потврдила је пријем пет запечаћених сандука, 26. априла, затим 15 џакова турских лира, укупно 7.500 комада (8. маја), као и две кесе аустријских талира, 250 великих и 1000 малих комада (13. јуна). Судећи према пропратном писму, све то тежило је укупно 346 килограма и 167 грама (турске лире 54 килограма и 425 грама, аустријски талири 7 килограма и 143 грама, а пет запечаћених сандука 284 килограма и 599 грама). Недоумица у вези са судбином два сандука злата које је

¹¹ Dušan Plenča, *Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku Drugog svjetskog rata* (Beograd: Institut društvenih nauka, 1962), 10–11; Veselin Đuretić, *Vlada na bespuću. Internacionalizacija jugoslovenskih protivvrječnosti* (Beograd: Narodna knjiga, IRO „Svetozar Marković”, 1983), 16–17; Коста Ст. Павловић, „Југословенско-британски односи – 1941–1945. Први кораци краља и владе по доласку на Средњи исток”, Гласник Српског историјско-културног друштва „Његош” (даље: СИКД „Његош”), свеска четрдесет шеста – јуни 1981 (Чикаго: Српско историјско-културно друштво „Његош” у Америци, 1981), 94–95.

посланству у Каиру требало да преда генерал Боровоје Мирковић, или осам сандука које је из Грчке до Средњег истока испоручио посланик Александар Вукчевић, односно његов губитак два сандука у луци Пиреј и евентуална веза са случајем генерала Боровоја Мирковића, затим нестанак једног сандука, за који су били задужени ваздухопловци браћа Лозићи, и друге појединачне примопредаје и трансакције нису до краја расветљене. Према подацима Народне банке, из пећине Требјеса било је издвојено 20 сандука злата за транспорт у иностранство (брuto тежине 1.047.12815, нето тежине 963,21977 килограма).¹² Међутим, влада је имала на располагању само наведена средства, која су била скромна у поређењу са белгијским ресурсима.

Спорадични контакти обездржављених апарата и паралелизам искустава

Неупоредиве демографске и материјалне предности Белгијанаца у односу на Југословене, оличене у броју избеглица, златним резервама и неисцрпним ресурсима Конга, парадоксално нису означавале и морално-политичку надмоћ у погледу савезништва са Великом Британијом. Наиме, пуч од 27. марта 1941. године, збацивање кнеза намесника Павла и скори Априлски рат, били су свесно одабрани пут, како би се избегла судбина Белгије и вазални положај њеног владооца. Капитал пркоса Осовини био је утолико важнији што је потврдио наклоност једином преосталом савезнику у моменту када је Француска истиснута из рата, а Совјетски Савез прекинуо дипломатске односе са емигрантским владама Југославије и Белгије.¹³ Иницијално ангажовање југословенске и белгијске владе било је усредсређено на реорганизацију трупа у иностранству. Напори су уродили плодом само у мери која је била пожељна за интересе Велике Британије. Углавном се радило о ваздухопловству, али нису запостављени ни други родови. Највећи финансијски издаци били су намењени управо војсци. Чак је поводом снабдевања предложено југословенској влади да своја средства придода у заједничке саве-

¹² АЈ, фонд 103, Емигрантска влада Краљевине Југославије, фасцикла 89, архивска јединица 340; Војни архив, Архива емигрантска владе, кутија 348, Бр. Рег. 4/1-20, Извештај о злату које је емигрантска влада однела из Никшића, према документима нађеним у посланству у Каиру, 23. април 1946, 2.

¹³ Miloš Crnjanski, *Politički portreti* (Београд: Beletra, 1990), 389, 422; Александар Животић, *Југословенско-совјетски односи 1939-1941* (Београд: Филип Вишњић, 2016), 417-418.

зничке залихе (common pool), што је био покушај да се манипулише њеним златним резервама.¹⁴

Прву белешку о сусрету са министром Полом-Анријем Спаком, 19. јануара 1942. године, начинио је помоћник министра иностраних дела и отправник послова у Лондону Владимир Милановић. Разговор се тицао управо непостојања дипломатског представника код белгијске владе. Владимир Милановић је истакао као једину препреку то што је формално наименовање захтевало пензионисање титуларног посланика Миодрага Лазаревића, који је остао у земљи. Пол-Анри Спак је, видно обрадован, само дискретно приметио да у том случају може бити постављен отправник послова.¹⁵ Сведочанство упућености југословенске владе у англо-белгијске финансијске аранжмане јесте копија уговора о набавци сировина из белгијског Конга, склопљеног јануара 1941, а обновљеног 4. јуна 1942.

¹⁴ Никола Станковић, *Југословенска војска ван отаџбине 1941–1948*. (Нови Сад: Прометеј, 2022), 32–47; Luc De Vos, „The Reconstruction of Belgian Military Forces in Britain, 1940–1945”, u: *Europe in Exile. European Exile Communities in Britain 1940–45*, edited by Martin Conway, José Gotovich (New York, Oxford: Berghahn Books, 2001), 81–93; Milan Grol, *Londonski dnevnik* (Београд: Филип Вишњић, 1990), 30.

¹⁵ Владимир Ј. Милановић (Смедерево, 21. јун 1896 – Лондон, 1972) завршио је осми разред Прве београдске гимназије 1914. године. Током Великог рата служио је као редов-железничар у Крушевцу, Скадру и на Крфу (1915–1917). Студије правног факултета у Паризу завршио је октобра 1918, а дипломирао јуна 1919. на *Ecole Libre des Sciences Politiques*. Течно је говорио француски и енглески језик, а служио се италијанским, немачким и руским. За писара I класе посланства у Лондону постављен је 23. новембра 1919, а у звање писара III класе унапређен је 14. септембра 1921. године. Решењем од 10. фебруара 1922, односно указом од 12. марта, премештен је у министарство иностраних дела у Београд. За секретера II класе посланства у Риму одређен је 25. јула 1923. године. Десетог марта 1924. постављен је за секретара II класе (преведен у шесту групу, прву категорију са 7.200 положајне плате), а за секретера посланства у Паризу наименован 15. октобра 1924, да би 28. новембра исте године враћен на претходну дужност у Рим. За секретара у министарство иностраних дела премештен је 2. фебруара 1927. Секретар V положајне групе у Паризу постаје 12. фебруара 1932, а 12. јуна бива премештен за саветника IV положајне групе осмог степена, посланства у Букурешту. Решењем од 7. децембра 1937. постављен је за шефа V одека политичког одељења министарства иностраних дела, а затим, 21. децембра исте године, премештен на место саветника IV положајне групе првог степена краљевског посланства у Лондону. За време одсуства посланика вршио је дужност отправника послова (29. децембра 1937 – 29. јануара 1938). Од 15. септембра 1939. био је на функцији посланика у Берну. Петог јануара 1940. одређен је за посланика у Софији. По нападу Осовине на југословенску краљевину, 6. априла 1941, особље посланства се из Бугарске евакуисало у сусрет влади. У Јерусалиму је, маја месеца, наименован за посланика у Каиру, али је тај указ преиначен 8. јуна 1941. када је произведен за помоћника министра иностраних послова Момчила Нинчића. Од 29. августа 1941. постаје и вршилац дужности посланика у Лондону, уместо Ивана Суботића. (АЈ, фонд 334, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије – Персонални одсек Управног одељења, фасцикла 172, архивска јединица 495); АЈ, 103–54–261.

године. Брошура са његовом садржином налази се у архиви југословенске владе. Размере експлоатације сировина биле су енормне.¹⁶ Оно што је повезивало две владе било је изразито непријатно заједничко искуство које се тицало неприкладне женидбе два монарха. Краљ Петар II упознао је грчку принцезу Александру у Лондону, априла 1942. године. За нешто више од месец дана било је речи о браку. Српски министри заступљени у влади изразито су се противили венчању за време трајања рата. И поред изричите намере монарха, воља политичара је превагнула па је склапање брака одложено до 20. марта 1944. године. Младићки занос и хировита природа деветнаестогодишњег краља, без обзира на подстицај енглеских домаћина и подршку краљице Марије, ипак су ограничени противљењем владе, бар за извесно време. Ситуација вишеструко старијег краља Леополда III, који се оженио под окупацијом, није се могла приписати младићкој брзоплетости. Наиме, он је 11. септембра 1941. ступио у морганатски брак са госпођицом Маријом Лилиан Балс (Marie Liliane Baels), којој је доделио титулу прицезе Рети (*Princesse de Rethy*).¹⁷

Генерални конзул Југославије у Марсеју Иван Герасимовић је, 18. јуна 1942. године, надлежнима послао извештај о стању у Белгији, о коме се обавестио у разговору са тамошњим белгијским конзулом. О утиску поводом женидбе известио је: „И оно мало симпатија што је становништво имало према краљу Леополду, изгубило се после његове скорашње женидбе. Са своје стране Немци дозвољавају сву кампању против краља, чак је тајно и помажу. У излозима бриселских радњи изложене су слике и бисте поч. краљице Астриде, чим се сазнало за краљево венчање. Разни летци о краљу протурани су несметано. У фламанском делу Белгије немачка пропаганда била је узела маха, па су Немци отуда регрутовали и своје помоћне агенте за рад са Гестапоом у другим деловима Белгије. И ово, као и други поступци и рад Немаца иду у првом реду да разједине Белгијанце међу собом и да створе још јачи јаз између краља и народа.”¹⁸ Јавни акт масовног негодовања популације поводом женидбе требало је да стави до знања краљу да је почивша краљица још увек непрежаљена и омиљена. Одијум у иностранству није био блажи, а белгијска колонија се поларизовала још у првим тренуцима пропасти. Посла-

¹⁶ АЈ, 103–54–261, Брошура са текстом споразума.

¹⁷ Др Бранислав Глигоријевић, *Краљ Петар II Карађорђевић у вртлогу британске политике или Како је укинута монархија у Југославији* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2001), 46–55; Коста Ст. Павловић, *Женидба краља Петра Другог према британским документима* (Београд: Откровење, 2002), 40, 125.

¹⁸ АЈ, 103–54–261, Пов. Бр. 282.

ник Милоје Смиљанић је из Каира, 30. октобра 1942. године, информисао владу о промени белгијског посланика у Египту: „Када је крајем маја 1940 год. капитулирала Белгија, њен Краљ био је у Француској и Енглеској оштро нападан као издајник. Један део овдашње белгијске колоније такође се подао за том пропагандом, нападао је Краља Леополда што није издржао у започетој борби поред Француза и Енглезе, и чак почео заступати републиканску идеју. Тадашњи белгијски посланик у Каиру г. Скутет де Терварин бранио је поступак свог Краља. Доцнији догађаји, капитулација Француске, држање Краља Леополда у заробљеништву, дали су за право г. Скутету, али је и даље остао утисак да је он у једном критичном моменту оправдао војничку капитулацију своје земље насупрот непомирљивог отпора који је продужила Енглеска. Приликом евакуације Крита г. Скутет се у једном индискретном друштву изрекао да Енглези имају једну прилику више да објаве једну нову победу у успешном повлачењу. То је дочекала и енглеска Врховна команда и није му ту несмотреност опростила. Г. Скутет је ипак био позват у Лондон, где је успео да се пред својом владом оправда од клевета своје колоније и приговора Енглезе, али је морао напустити своје место у Каиру и прећи у Министарство у Лондон.”¹⁹ Наведени став посланика није одступао од званичног става владе. Четворица министара су у току читавог ратног периода непрестано изјављивали да су одани краљу и проглашавали његово непопустљиво држање и немешање у политику за симбол пасивног отпора. На тај начин влада је тежила да заобиђе послератне последице изазване расколом са краљем Леополдом, пре свега уставну кризу. Премда одаљени од краља, који их је игнорисао, министри нису били ни приближно убеђени да њихова пропаганда одговара правом стању ствари у земљи. Међутим, пропаганда је остала на постојећем курсу, руковођена „државним разлогом”. Сам министар Пол-Анри Спак био је оптимиста, свестан да је исход рата ван домашаја изолованих избегличких номенклатура Белгије и Југославије.²⁰

Један од видова сарадње између две владе била је и просветна, која је имала посебно место у међусавезничким односима. Заједничке седнице министара просвете савезничких земаља одржаване су свака два месеца, а председавао је британски министар просвете. Акценат је био на будућем развоју интелектуалних веза са Енгле-

¹⁹ AJ, 103–55–264, Пов. бр. 621.

²⁰ Paul-Henri Spaak, *The Continuing Battle. Memoirs Of A European 1936–1966* (Boston, Toronto: Little, Brown and Company, 1971), 74; Коста Ст. Павловић, *Ратни дневник 1941–1945*. (Београд: Службени гласник, 2011), 138–139.

ском. Југословенски министар просвете Милош Трифуновић учио је нарочиту предузимљивост Белгијанаца у том домену.²¹ Присна југословенско-белгијска сарадња остварена је и ван Лондона. Конзул у Чикагу В. М. Вукмировић је, 19. априла 1943. године, рефери-сао Министарству иностраних дела да се сусрео са министром унутрашњих послова Белгије Аугустом де Шрајвером (*Auguste de Schrijver*), који се налазио у Сједињеним Државама са посебним задатком. Белгијски званичник кога је пре тога примио председник Френклин Д. Рузвелт (*Franklin D. Roosevelt*), интересовао се да ли и где на далматинској обали постоји терен погодан за искрцавање. Извесност предстојећег савезничког десанта у Далмацији и отварања новог фронта у Европи конзулу је звучала још убедљивије због чињенице да је пре њиховог сусрета белгијски министар посетио елитну војну школу (*School for Military Government Charlottesville, Va*), оставши у дугом разговору са једним америчким бригадним генералом. Истовремено је скренуо пажњу надређенима да је белгијска влада осигурала куповину десет милиона бушела канадске пшенице, по ценама које су важиле за 1939. годину.²²

Званично успостављање дипломатских односа и делатност новоизабраног посланика Владимира Милановића

За отправника послова при белгијској влади првобитно је био одређен Светозар Рашић. Као изасланик заступника министра иностраних послова Слободана Јовановића, он је, 21. јуна 1943, учинио прву службену посету министру иностраних дела Полу-Анрију Спаку и предао му акредитационо писмо. Судећи по његовим наводима, белгијски министар је исказао разумевање за обзир Слободана Јовановића према бившем посланику Миодрагу Лазаревићу, који је остао у окупираној Југославији. Очигледно је био задовољан намером владе да после дужег времена именује свог представника. Пол-Анри Спак је говорио о потреби сарадње између две владе, указујући „на солидарност дипломатско-политичких интереса Белгије и Југославије у моменту доношења основних решења, одмах по рату”. Такође, обећао је своју подршку за сваку иницијативу Југославије која може бити на корист два народа. Отправник послова посетио је још неколико белгијских чиновника. Један од њих био је и председ-

²¹ Милош Трифуновић, *Емигрантске успомене* (Земун: ЗИПС, 1998), 173–174, 184.

²² АЈ, 103–54–261, Пов. 86/43.

ник владе Хјуберт Пјерло са којим је дуго разговарао о ситуацији у Југославији и општим ратним приликама. Председник сената Роберт Гилон (*Robert Gillon*) изразио је забринутост у погледу људских жртава, због оскудице хране и подвојености према спољном и унутрашњем непријатељу. Светозар Рашић је посетио генералног секретара министарства иностраних послова Фернанда Ван Лангенховеа (*Fernand Van Langenhove*), шефа кабинета министра иностраних послова, шефа протокола, опуномоћеног министра Де Скутета (*De Schouteet*), а затим и помоћника генералног политичког директора Жана ван ден Боша (*Jean van den Bosch*). Белгијски посланик при југословенском двору Виконт Обер де Тиеузије (*Vicomte Obert de Thieusies*) био је привремено у Америци.²³ Образовањем владе Божицара Пурића, 10. августа 1943. године, престао је ангажман Светозара Рашића, будући да је он употпунио састав владе као министар пољопривреде, министар снабдевања и исхране и министар просвете.²⁴

Корелација југословенско-белгијских тешкоћа, у позној фази рата, била је изазвана његовим општим одликама. Владимир Милановић је са поверљивим извором унутар белгијске администрације, 31. маја 1944. године, дискутовао о низу питања. Поред организације цивилне управе по ослобођењу, централно место у разговору заузимао је савезничко бомбардовање градова и села. О белгијском незадовољству југословенски посланик је прибележио: „Разуме се не могу имати ништа против бомбардовања војних објеката, али због непрецизног гађања, каже, у ствари страдају и друге зграде и недужно становништво, често по 10 до 15 километара далеко од војних објеката. Овакво бомбардовање изазива велико незадовољство у Белгији. Белгијска влада, каже, уложила је формалан протест због овога.”²⁵ Савезнички некритички одабир циљева и сразмерне људске жртве проишле из нехатног дејства, постали су такође предмет бројних притужби југословенских званичних органа.²⁶ Што се тиче успостављања цивилне управе на тек ослобођеној територији, тежило се разоткривању модела поступања, не би ли се благовремено могао проучити и

²³ АЈ, 103–54–261, Извештај политичком одељењу министарства иностраних послова, од 1. јула 1943. године, 1 – 3.

²⁴ Др Коста Николић, *Владе Краљевине Југославије у Другом светском рату 1941–1945* (Београд: Институт за савремену историју, 2008), 195–196.

²⁵ Report on Belgium and Anglo-American agreement on civilian administration of Belgium during the liberation and after, Vladimir Milanović papers, box 11, folder 3, Hoover Institution Library & Archives.

²⁶ Dr Milan Terzić, „Jugoslovenska Kraljevska vlada, general Dragoljub Mihailović i savezničko bombardovanje ciljeva u Jugoslaviji 1942–1944. godine”, *Tokovi istorije*, 1–2/2005 (Београд: Институт за нову историју Србије, 2005), 88, 96–97, 103–111.

применити исти принцип. Увид у споразум Белгијанаца са Англо-Американцима, остварен захваљујући предусретљивости белгијског посланика Виконта Обера (*Vicomte Obert*), омогућио је Милановићу да реферише о суштини, 2. јуна 1944. године. Документ је подразумевао две фазе. У току прве, главнокомандујући савезнички официр вршио би власт коју је свака окупаторска сила имала по међународном праву, с тим што је у погледу постављења локалних власти и државних чиновника морао консултовати белгијску владу. Одредбом о судству препозната је искључива надлежност владе над белгијским војницима, али не и над савезничким трупима. За доношење закона такође је било неопходно одобрење војног заповедника. Одржавање везе између савезника и локалних органа власти спадало је у делокруг рада белгијских официра, док трајање војног присуства није било унапред прецизирано. Друга фаза дефинисана је као етапа преласка власти на белгијске установе, у којој би војска задржала ингеренције само над пристаништима и железницом, уз право да спроводи реквизиције и буде изузета од царина.²⁷ Операције британских јединица у Белгији почеле су 2. септембра 1944. године, а ослобођење Брисела уследило је два дана касније. Формални пренос власти из иностранства и њено конституисање на домаћем тлу додатно је компликовала недоступност шефа државе. Наиме, краљ се повукао заједно са Немцима; нејасно је да ли својевољно или под присилом. Посредством војне управе, председник владе Хјуберт Пјерло је, заједно са читавим лондонским кабинетом, авионом пребачен у Брисел 11. септембра. Парламент је сазван 19. септембра, а наредног дана принц Шарл је изабран за регента. Тако је влада могла да преда оставку и да се преобликује у складу са приликама. Иако је остала претежно у истом саставу, употпунили су је чиниоци месних политичких група и експоненти покрета отпора.

Ипак, реконструисана влада није могла да делује без задршке. Бивајући без ослонца, пре свега оружане силе, а угрожена од добро наоружаног покрета отпора, који је садржао и радикалне комунистичке елементе, морала се у потпуности окренути споразуму и подршци стране војне управе. Распуштање покрета отпора издејствовано је британским наоружавањем полиције и жандармерије, као и појавом регуларних белгијских војних јединица у које су се могли сврставати чланови покрета отпора. Белгијске власти су, по налогу савезничке команде, 13. новембра издале указ о демобилизацији одреда покрета

²⁷ Report on Belgium and Anglo-American agreement on civilian administration of Belgium during the liberation and after, Vladimir Milanović papers, box 11, folder 3, Hoover Institution Library & Archives, 1–2.

отпора, према коме се очекивало да положи оружје до 18. новембра. Упркос протесту и оставци три комунистичка министра, предводника отпора, замисао је спроведена под претњом интервенције. До 6. децембра предато је око тридесет хиљада комада наоружања.²⁸ Још један од важних фактора утицаја британске политике на белгијску самосталност била је умешаност у одабир регента. Разочарани садржином политичког тестамент краља Леополда III, састављеног непосредно пре његовог одласка у Немачку јуна 1944. године, Хјуберт Пјерло и Пол-Анри Спак су, очигледно уз сагласност савезника, изабрали краљевог млађег брата. Политички тестамент краља Леополда III претио је да уруши углед владе и доведе у питање допринос Белгије у савезничком ратном напору. Правдајући сопствене одлуке, монарх је захтевао колективно извињење од министара. Било је јасно да није желео да превазиђе несугласице из 1940. године. Копија тестамент прослеђена је британским властима. Постојање документа третирано је као строго чувана тајна, на обострану корист. Наиме, обелоданити га значило је оптужити политичаре за узурпацију власти (из краљевске визуре). Принца Шарла одликовао је недостатак амбиција, али је имао англофилску репутацију. Препоручивала га је и одлука да остане у Белгији, за разлику од старијег брата.²⁹ У доба одсудног превирања у Белгији, пензионисан је посланик Владимир Милановић, 12. октобра 1944. године. Председник владе Иван Шубашић, као присталица пакта са комунистичким народноослободилачким покретом, сматрао га је чиновником реакционарног усмерења и разрешио дужности.³⁰

Југословенски погледи на исход белгијске кризе

Спровођење белгијског модела у Југославији било је немогуће. На супрот белгијском примеру, где је захваљујући војном присуству Уједињеног Краљевства разоружан устанички покрет, расплет југословенског грађанског рата попримио је другачији изглед управо услед систематског наоружавања партизанског покрета. Подршка британске дипломатије политици споразума између краљевске владе, отелотворене у др Ивану Шубашићу, и комунистичке гериле, коју је пред-

²⁸ F. S. V. Donnison, *Civil Affairs and Military Government. North-west Europe, 1944–1946* (London: Her Majesty's Stationery Office, 1961), 113–119.

²⁹ Martin Conway, *The Sorrows of Belgium. Liberation and Political Reconstruction, 1944–1947* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 65–66.

³⁰ *Zapisnici sa sednica Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije 1941–1945*, priredili: Komnen Pijevac, Dušan Jončić (Beograd: Službeni list SCG, 2004), 459.

стављао њен вођа Јосип Броз Тито, правдана је чисто војним разлозима и борбом за интересне сфере са Совјетским Савезом.³¹ Али, постојала је аналогија са наметнутим регентством. Без обзира на опирање краља Петра II, 29. јануара 1945. године издејствован је пренос његових суверенских овлашћења на трочлано намесништво, до одлуке уставотворне скупштине о државном уређењу. Монарх је безуспешно тежио да за једног од намесника одреди генерала Душана Симовића или чак Милана Грола.³² Унутар лондонског ројалистичког миљеа, фебруара 1945. године, гајена је нада да ће генерал Душан Симовић, у складу са енглеским интересима, учествовати у организацији регуларне војске у Југославији, што се убрзо испоставило као заблуда.³³ Дневничке забелешке Косте Ст. Павловића, настале током јуна и јула 1945. године, сведоче да је „краљевско питање” у Белгији било важно као феномен самоидентификације југословенских изгнанника (са позиција одржања монархистичког начела у Европи).³⁴

Закључак

Упоредна анализа положаја обездржављених емигрантских влада Југославије и Белгије у сенци британске империјалне политике, као и сагледавање спорадичних контаката два изгнана апарата, има за циљ контекстуализацију свих заједничких аспеката унутрашње политике (бекства из земље, питања златних резерви, војске у иностранству, вишезначног краљевског питања), указујући да се не ради о било каквим особеностима југословенског случаја, већ о свеprisутним карактеристикама епохе. Самим тим, доприноси се објективнијем посматрању учинка избегличке владе, негирајући притом неосновано, пежоративно и стереотипно мишљење о њеном статусу, које је широко распрострањено у домаћој науци и публицистици. Поред материјалних и демографских погодности,

³¹ Милан В. Терзић, *Борба за информације. Радио-везе и депеше Југословенске краљевске владе и Драже Михаиловића 1941–1944* (Београд: Службени гласник, Државни Архив Србије, 2022), 377–388; Heather Williams, *Parachutes, Patriots and Partisans. The Special Operations Executive and Yugoslavia, 1941–1945* (London: Hurst & Company, 2003), 190–218.

³² Elisabeth Barker, *British Policy in South-East Europe in the Second World War* (London and Basingstoke: The Macmillan Press Ltd, 1976), 164, 168, 170–172; *Jugoslovenske vlade u izbeglištvu 1943–1945*, Dokumenti, priredio Branko Petranović (Beograd, Zagreb: Arhiv Jugoslavije, Globus, 1981), 419–426.

³³ Слободан Јовановић у емиграцији. Разговори и записи, приредио Коста Ст. Павловић (Београд: Службени лист СРЈ, Досије, 1993), 79.

³⁴ Коста Павловић, *Лондонски дневник 1945–1946* (Београд: Историјски архив Београда, 2017), 171, 186–187, 191, 193, 196–197, 200.

кључна предност Белгије, чини се, била је њена географска и културолошка припадност западноевропском простору, што ју је чинило делом интересне сфере Велике Британије, чија је војска умарширала у земљу, док је у Југославију ушла Црвена армија.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

Архив Југославије:

Емигрантска влада Краљевине Југославије 1941–1945 (103).

Министарство иностраних послова Краљевине Југославије – Персонални одсек Управног одељења (334).

Посланство Краљевине Југославије у Белгији – Брисел (392).

Војни архив:

Архива емигрантске владе.

Hoover Institution Library & Archives:

Vladimir Milanović papers.

Објављени извори

Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1939. годину, књига Х, приредила Јелена Ђуришић. Београд: Архив Југославије, 2015.

Jugoslovenske vlade u izbeglištvu 1943–1945, Dokumenti, priredio Branko Petranović. Beograd, Zagreb: Arhiv Jugoslavije, Globus, 1981.

Zapishnici sa sednica Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije 1941–1945, priredili: Komnen Pijevac, Dušan Jončić. Beograd: Službeni glasnik SCG, 2004.

Мемоари/Дневници

Crnjanski, Miloš. *Politički portreti*. Beograd: Beletra, 1990.

Grol, Milan. *Londonski dnevnik*. Beograd: Filip Višnjić, 1990.

Јанковић, Радоје М. *Како је убијана Краљевина Југославија*, приредила Даница Оташевић. Нови Сад, Чачак: Прометеј, Градска библиотека „Владислав Петковић Дис”, 2021.

Милојевић, др Милан Ђ. *Балканска равнотежа. Сећања краљевог дипломате*, приредили Милена Павловић, Милан Шећеровић. Београд: Signature, 1994.

Павловић, Коста Ст. *Ратни дневник 1941–1945*. Београд: Службени гласник, 2011.

Павловић, Коста. *Лондонски дневник 1945–1946*. Београд: Историјски архив Београда, 2017.

Слободан Јовановић у емиграцији. Разговори и записи, приредио Коста Ст. Павловић. Београд: Службени лист СРЈ, Досије, 1993.

Spaak, Paul-Henri. *The Continuing Battle. Memoirs of A European 1936–1966*. Boston, Toronto: Little Brown and Company, 1971.

Трифунковић, Милош. *Емигрантске успомене*. Земун: ЗИПС, 1998.

Литература

Barker, Elisabeth. *British Policy in South-East Europe in the Second World War*. London and Basingstoke: The Macmillan Press Ltd, 1976.

Bartley, Paula. *Queen Victoria*. London, New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2016.

Conway, Martin. *The Sorrows of Belgium. Liberation and Political Reconstruction, 1944–1947*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

De Vos, Luc. „*The Reconstruction of Belgian Military Forces in Britain, 1941–1945*”, *Europe in Exile. European Exile Communities in Britain 1940–45*, edited by Martin Conway, José Gotovich. New York, Oxford: Berghahn Books, 2001.

Dider Gondola, Ch. *The history of Congo*. Westport, Connecticut – London: Greenwood Press, 2002.

Donnison, F. S. V. *Civil Affairs and Military Government. North-west Europe, 1944–1946*. London: Her Majesty's Stationery Office, 1961.

Draper, Mario. *The Belgian Army and Society from Independence to the Great War*. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2018.

Ђурећ, Веселин. *Vlada na bespuću. Internacionalizacija jugoslovenskih protivvrječnosti*. Beograd: Narodna knjiga, IRO „Svetozar Marković”, 1983.

Epstein, Jonathan A. *Belgium's Dilemma. The formation of the Belgian Defense Policy 1932–1940*. Leiden, Boston: Brill, 2014.

Глигоријевић, Др Бранислав. *Краљ Петар II Карађорђевић у вртлогу британске политике или Како је укинута монархија у Југославију*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2001.

Hart, Peter. *The Great War. A Combat History of the First World War*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2013.

Илијин, Душан М. „*Обнова железнице у Краљевини СХС (1919–1924)*”, (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2014).

Jugoslovensko-britanski odnosi. Saopštenja sa okruglog stola, održanog 23-25. septembra 1987. godine u Kragujevcu, povodom 150 godina od dolaska prvog britanskog konzula u Srbiju, urednik dr Petar Kačavenda. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1988.

Keegan, John. *The First World War*. Canada: Vintage Canada, 2000.

Ковић, Милош. *Једини пут. Силе Антанте и одбрана Србије 1915. године*. Београд: Филип Вишњић, 2016.

Николић, Др Коста. *Владе Краљевине Југославије у Другом светском рату 1941–1945*. Београд: Институт за савремену историју, 2008.

Overy, Richard. *„The German Wars”, The Oxford Illustrated History of World War II*, edited by Richard Overy. Oxford: Oxford University Press, 2015.

Павловић, Коста Ст. *„Југословенско-британски односи – 1941–1945. Први кораци краља и владе по доласку на Средњи исток”, Гласник Српског историјско-културног друштва „Његош”, свеска четрдесет шеста – јуни 1981. Чикаго: Српско историјско-културно друштво „Његош”, у Америци, 1981).*

Павловић, Коста Ст. *Женидба краља Петра Другог према британским документима*. Београд: Откровење, 2002.

Plenča, Dušan. *Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku Drugog svjetskog rata*. Београд: Institut društvenih nauka, 1962.

Popović, Dr Vasilj. *Istočno pitanje. Istorijski pregled borbe oko opstanka Osmanlijske carevine u Levantu i na Balkanu*. Сарајево: Zavod za izdavanje udžbenika Сарајево, 1965.

Растовић, Александар. *Велика Британија и Србија (1878–1889)*. Београд: Јавно предузеће Службени лист СРЈ, Историјски институт, 2000.

Растовић, Александар. *Велика Британија и Србија 1903–1914*. Београд: Историјски институт, 2005.

Simoens, Tom. *„Brave little Belgium. A neutral country among great powers”, Први светски рат, Србија, Балкан и велике силе, уредници Срђан Рудић, Миљан Милкић*. Београд: Институт за стратегијска истраживања, Историјски институт, 2015.

Станковић, Никола. *Југословенска војска ван отаџбине 1941–1948*. Нови Сад: Прометеј, 2022.

Stone, Norman. *World War One*. New York: Basic Books, 2009.

Шаренац, Др Данило. *Топ, војник, сећање. Први светски рат и Србија 1914–2009*. Београд: Институт за савремену историју, 2014.

Terzić, dr Milan. *„Jugoslovenska Kraljevska vlada, general Dragoljub Mihailović i savezničko bombardovanje ciljeva u Jugoslaviji 1942–1944. godine”, Tokovi istorije, 1–2/2005*. Београд: Institut za noviju istoriju Srbije, 2005.

Терзић, Милан В. *Борба за информације. Радио-везе и депеше Југословенске краљевске владе и Драже Михаиловића 1941–1944*. Београд: Службени гласник, Државни архив Србије, 2022.

Van Der Wee, Herman, Monique Varbreyt. *A Small Nation in the Turmoil of the Second World War. Money, Finance and Occupation (Belgium, its Enemies, its Friends 1939–1945)*. Leuven: Leuven University Press, 2009.

Veranneman de Watervliet, Jean-Michael. *Belgium in the Second World War*. Great Britain: Pen & Sword Military, 2014.

Животић, Александар. *Југословенско-совјетски односи 1939–1941*. Београд: Филип Вишњић, 2016.

Williams, Heather. *Parachutes, Patriots and Partisans. The Special Operations Executive and Yugoslavia, 1941–1945*. London: Hurst & Company, 2003.

Ma Nikola Stanković

Belgrade, Republic of Serbia

E-mail: nikolastandza1994@gmail.com

A SIMULTANEOUS STUDY OF THE YUGOSLAV AND BELGIAN STATUS UNDER THE PATRONAGE OF GREAT BRITAIN DURING THE SECOND WORLD WAR

(Summary)

The study of the Yugoslav-Belgian relations during the Second World War aims to present the position of two de-estated emigrant apparatuses under the auspices of the British diplomacy through a comparative analysis, starting from short-term war operations and the evacuation of two structures abroad, the issue of gold reserves and the royal issue, to the political, military and material aspect of the given relations in the later war period. The parallel consideration of the Yugoslav and Belgian experience in dealing with the interests of the United Kingdom tends to demystify the stereotypes already established regarding the international position of the Yugoslav Government in exile.

KEY WORDS: *World War II, Yugoslav Royal Government in Exile, Belgium, Great Britain, King Peter II, King Leopold III, Gold reserves, Congo*